

УДК 821.161.1+821.161.2]-092.091"192/193":81'42

**КОМПАРАТИВНИЙ ДИСКУРС: ХУДОЖНЯ ПУБЛІЦИСТИКА
ДМИТРА ДОНЦОВА І МИХАЙЛА АРЦИБАШЕВА**

І. Р. Жиленко, докторант,

<https://orcid.org/0000-0002-1982-710X>

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,

вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300, Україна

E-mail: ariadna.irina365@gmail.com

На тематологічному рівні компаративних студій досліджуються особливості художньої публіцистики українського письменника Дмитра Донцова і російськомовного – Михайла Арцибашева періоду міжвоєнного двадцятиріччя, творчість яких довгий час знаходилася на маргінесі літературознавчої науки.

У статті визначено основні тематичні обрії авторів, що полягають у вирішенні актуальних питань тогочасної дійсності, пов'язаної з політичними питаннями, тематикою мистецтва й еміграції. З'ясовано спільні та відмінні домінанти їхніх творів малої прози – нарисів Д. Донцова і «Записок писателя» М. Арцибашева 1920-х років.

З'ясовано, що стиль художньої публіцистики українського й російського митців зумовлений їхньою войовничою позицією та бажанням донести її до аудиторії. Арцибашеву й Донцову притаманні динамізм думки, в'їдлива іронія, певна тенденційність, пристрасна аргументація, велика кількість художніх засобів, особлива енергетика письменника-борця. Характерний для кожного з них публіцистичний стиль відповідає активно-діяльній позиції авторів. Переконливі аргументи, влучні й чіткі висновки письменників спонукали співвітчизників до дії. Інша річ – світоглядні позиції митців: Донцов – послідовний і непримиримий український націоналіст, Арцибашев – монархіст.

Ключові слова: художня публіцистика Арцибашева і Донцова, енергетика письменника-патріота.

[https://doi.org/10.21272/Ftrk.2018.10\(3\)-14](https://doi.org/10.21272/Ftrk.2018.10(3)-14)

Вступ. У переломні періоди історії, якими були події Першої світової війни, Жовтневого перевороту, громадянської війни й визвольних змагань в Україні, письменники – художники слова – зазвичай ставали публіцистами, впливовість слів яких зростала у рази. Яскраві публіцистичні роботи і спогади залишили українські й російські автори – В. Винниченко, С. Петлюра, М. Шаповал, Ю. Липа, Є. Маланюк, Є. Чикаленко; І. Бунін, О. Купрін, Д. Мережковський, О. Амфітеатров та багато інших.

Звернемося до творів найяскравіших, на нашу думку, але донедавна замовчуваних письменників – відомого ідеолога українського націоналістичного руху Дмитра Донцова (1883–1973) та Михайла Арцибашева (1878–1927) – «першого російського публіциста російського зарубіжжя» (Т. Прокопов). Обидва письменники-патріоти народилися в Україні (Донцов – у Мелітополі, Арцибашев – у Харківській губернії), проявляли цікавість до воєнно-революційних подій початку ХХ ст., тому стали непримиримими борцями з будь-якою несправедливістю.

© І. Р. Жиленко, 2018

Мета дослідження – порівняти особливості художньої публіцистики міжвоєнного двадцятиріччя українського автора Дмитра Донцова і російського – Михайла Арцибашева на тематологічному рівні. Реалізація мети передбачає вирішення таких завдань: визначити основні тематичні обрії авторів; з'ясувати спільні та відмінні домінанти творів малої прози Донцова й Арцибашева.

Об'єкт роботи – нарис Д. Донцова «Підстави нашої політики», некролог «В. Ленін», «Записки писателя» М. Арцибашева.

Предметом дослідження вибрано особливості художньої публіцистики українського й російського митців зарубіжжя.

Виклад основного матеріалу. Ще до революції виявили свої письменницькі таланти, були «володарями дум» свого покоління. Про впливовість публіцистики Донцова писали Є. Маланюк, Н. Суровцова, О. Грицай. Останній зазначав: «Після Івана Франка не було й нема в нас публіциста, творчий вплив якого так помітно оформлював би нову духовність в нас – не тільки в чисто літературній області – як саме вплив д-ра Донцова, поширений головним чином його дотеперішньою діяльністю як редактора Л.Н.В.» [Цит. за: 1, с. 29]. Обоє письменників називали пророками. Твори Донцова й Арцибашева не залишали нікого байдужими – вони мали як багато ворогів, так і прихильників, їх або любили, або ненавиділи. І Донцов, і Арцибашев мали неабиякий вплив на сучасників, особливо на молодь. З. Гіппіус свого часу радила молодим людям «жити за Арцибашевим», бо він «єдиний із письменників»; у ньому без домішок, чиста ненависть до вбивць Росії, готовність на будь-яку боротьбу, на будь-яку жертву заради воскресіння батьківщини, причому не рабської, а вільної [2, с. 726–727].

Вчені відзначали й художність стилю письменників. Незважаючи на вороже ставлення з боку ідейних противників, численні ідейні розходження в оцінці діяльності Донцова, замовчування його творчості, фальшиве й тенденційне інтерпретування текстів, закиди щодо плагіату й ігнорування його творів [3, с. 7], критики відзначали Донцова як плідного критика і публіциста (С. Квіт, П. Іванишин, М. Леськова, М. Ільницький, М. Гнатюк, І. Кульчицька, Н. Кучма). «З першого свого друкованого рядка Донцов уже з'явився цілий, з його пристрасним напором речення, з його знищуючим ударом полемічної рапіри, з його оригінальним, неіснуючим перед тим в нашій публіцистиці – стилем», – писав Є. Маланюк. Він називав перо Донцова «вогненно-гострим, нещадним і часто смертоносним», відзначає його «гарячий таврійський темперамент, жагучу пристрасть бійця і неподільну любов-ненависть південноукраїнського серця» [4, с. 340–341]. Слушно зауважив і сучасний дослідник О. Баган, що публіцистичний талант Донцова у 20–30-ті рр. досягає свого апогею: «Це неймовірна ерудиція, залізна логіка аргументів, експресивна, точна мова, особлива глибина і розмах узагальнень, особиста жива і принципова оцінка явищ, парадоксальна проникливість мислення. Д. Донцов є, можливо, найбільш афористичним, сентенційним автором у нашій культурі» [5, с. 23–27]. В. Рог справедливо зазначав: «...майстер слова, блискучий публіцист, Дмитро Донцов дав нам твори, значення яких переоцінити неможливо. Його слово гостре, стиль пристрасний, мова лаконічна, означення влучні і чіткі, аргументи переконливі й незаперечні» [6, с. 3].

Про Арцибашева як художника слова позитивно відгукувалися П. Коган, І. Баранов, П. Пільський. «Моне російської літератури» називав його В. Львов-Рогачевський, а П. Прокопов помічав, що у цій стилістичній манері прози пізнається Арцибашев-живописець, який створює свої книги ніби не за письмовим столом, а на природі, на етюдах із мольбертом і пензликом в руках [Цит. за: 7, с. 146–147]. На вечорі пам'яті промова Д. Філософова розпочиналася словами: «Арцибашев був перш за все художником. Цього не треба забувати, говорячи про його роботу в останні, героїчні, роки його життя» [8, с. 773]. Промовець наголошував на громадянській позиції митця, говорив про його зв'язки з колективом, які «гостро виявляються лише у часи бід і катастроф», і саме тоді справжній художник, яким і вважає він Арцибашева, «стає

пророком, вождем». Автор наводить ще деякі виразні словосполучення: «спостережливе око художника», «художня інтуїція», які виявляються в ті часи, коли «професійні політики найчастіше залишаються сліпими». «Інтуїція художника, вважає Філософов, збіглася із логікою історика. Те, що Бурцев довів, Арцибашев показав» [8, с. 773–776].

Про вплив і значення публіцистики Донцова читаємо в «Енциклопедії Українознавства»: «Його ідеологія мала великий вплив на молодь «30-их рр.», а його тези стали у великій мірі основою революційно-підпільної діяльності ОУН аж до післявоєнних років. Його ідеологія зустрілася з критикою демократичних і католицьких кіл; зокрема його етика, що впливала з волонтаристичного і пантеїстичного монізму і виправдовувала всі вчинки, які б скріплювали силу нації («аморальність»), була оспорювана християнськими публіцистами й соціологами. В загальному Донцов, більше, ніж будь-хто з сучасників, став постаттю рівночасно звеличуваною й засуджуваною» [9, с. 575]. Його яскрава творчість досліджується у галузях історії, політології, культурології, журналістики (М. Сосновський, Г. Сварник, С. Квіт, Я. Дашкевич та інші), але, за винятком деяких робіт (М. Ільницький, І. Качуровський), залишається маловивченою літературознавцями.

Постать талановитого прозаїка Михайла Арцибашева, який ще до революції здобув світову славу романом «Санін», однак затаврованого епітетами «антирадянський», «реакційний», «декадентський», вивчається ученими (Л. Бердишева, І. Суворова, М. Грачова, Л. Єременко, Г. Карпова, С. Ніконенко, Т. Прокопов, П. Ніколаєв, І. Жиленко) із початком періоду перебудови, однак публіцистика залишається майже недослідженою.¹

Хоча їхні окремі твори та збірки виходили за кордоном і почали з'являтися у період перебудови, повне зібрання творів публіцистів відсутнє й досі. З початку XXI ст. розпочалося видання п'ятитомника Донцова, але вийшов лише перший том (2001). Збірка Арцибашева «Записки писателя» охопила твори з 1906 по 1927 рр., які раніше не видавалися на батьківщині, вийшла у Росії 2006 р. Зауважимо, що авторські концепції справжнього борця проти більшовизму Арцибашева й відданого поборника за національні справи Донцова залишаються здебільшого актуальними й зараз, тому варто звернутися до особливостей їхньої войовничої художньо-документальної публіцистики.

Не вдаючись до питань ідеологічних, що й нині турбують науковців (О. Будзінський), спробуємо охарактеризувати особливості художньо-публіцистичної творчості Донцова. Надто плідною була його діяльність. Кількість робіт автора, за приблизними підрахунками, мала б скласти не менше п'ятдесяти томів [10, с. 5]. У міжвоєнний період було надруковано велику кількість статей, вісімнадцять книг. На прикладі робіт «Підстави нашої політики» (1921) і «В. Ленін» (1924) розглянемо особливості художнього таланту автора й порівняємо його із «Записками писателя» Арцибашева.

Учені відзначають, що вже у дореволюційний час Донцов зблизився з політичним середовищем (С. Петлюра, В. Липинський), друкувався у різних українських та закордонних часописах, відзначався пристрасним відстоюванням національних пріоритетів і гострим, публіцистичним мисленням. У соціал-демократичний період він «поставив глобальну проблему – завдання перед українством: осмислити російський

---

¹ Жиленко И. Р. Публицистика М. Арцыбашева 1917 года / И. Р. Жиленко // Наукові записки Харківського державного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. – Вип. 3 (35) – Харків. – 2003. – С. 77–80; Жиленко И. Р. Антибольшевистская публицистика Михаила Арцыбашева // Журналистика XXI века: опыт прошлого и вызовы будущего : сборник научных трудов Международной научно-практической конференции. – Тирасполь, 2013. – С. 356–362; Жиленко И. Р. «Пока Родина в цепях – художник должен быть меченосцем!» (Публицистика М. П. Арцыбашева периода эмиграции) / И. Р. Жиленко // Філологічні трактати. – 2009. – № 1, Т. 1. – С. 21–28; Жиленко И. Р. Подорож до Михайла Арцибашева : навчально-методичний комплект (навчальний посібник, хрестоматія) / И. Р. Жиленко. – Суми : СВС Панасенко І. М., 2013. – 168 с.

ментально-культурний світ, звільнитися від його ідейно-духовних впливів, які деформують українця, провести маркантну лінію розподілу поміж двома народами та їхніми культурами як єдино можливий засіб національної кристалізації української нації» [5, с. 29–38].

Науковці аналізували стиль творів Донцова, фіксували особливості цитування іноземними мовами, використання іронічних метафор і безліч імен літературних персонажів, ремінісценцій із творів різних письменників інших епох і сучасників. У всіх своїх творах Д. Донцов «відзначався пристрасною аргументацією і динамічним стилем, вільно орудуючи цитатами з творів противників» [9, с. 575]. С. Квіт наводить слова В. Мартинця, який зокрема писав: «Донцов – публіцист найвищої класи, надзвичайний стиліст і небезпечний полеміст. З того приводу, що його книжки та статті просто кишили від цитат численних авторів із різних галузей знання, злобні одиниці не раз із іронією підносили голос, мовляв, коли то Донцов мав час перечитати ті маси цитованих ним творів. Але саме тому, що Донцов, надзвичайно читана людина, передавав своє знання іншим, з його творів можна було скористати й набрати широкого погляду на порушені ним проблеми» [Цит за: 1, с. 132].

У «Підставах нашої політики» публіцист детально аналізує світову кризу як вибух і зіткнення європейської й російської систем. Він пише: «Ідеал захований у неясній, підсвідомій психіці народу, але твориться зовнішніми чинниками. Виробити його неможливо без правильної оцінки кризи, яку переходимо зі світом» [10, с. 94]. Донцов чітко продемонстрував закономірність еволюції російського імперства від монархізму до комунізму; більшовизм з його дрімучою ненавистю до Заходу, до свободи є для нього лише природною еманациєю ще царської соціальної психології і системи, які завжди були націлені на тоталітаризм [5, с. 45]. Неспроста один із розділів своєї роботи назвав образно – «Варварія московська», визначаючи «Росію як великий Хаос, і йде це, на його думку, з давніх-давен, з глибини російської душі – напівазійської, напівварварської, у тому сенсі, що ця країна так і не пережила ще цивілізаційного синтезу» [5, с. 45]. Аналізуючи політичну ситуацію, російську ідеологію і психологію, автор апелює до величезної кількості різноманітних імен і понять, проводить історичні паралелі із Францією часів Людовіка XVI і останнього Романова, цитує Л. Толстого і Достоевського, Бакуніна і Хом'якова, Победоносцева і Данилевського, Розанова і Соловйова. У творі публіциста – велика кількість іншомовних виразів, головним чином із латинської і французької мов. Використовує він численні слова і словосполучення античної та християнської тематики («закрикувалися, як голоси докучливої Ксандри», «панургове стадо», «Москва – третій Рим»), називає велику кількість авторів, творів і героїв світової літератури (байронівський Камінний Гість, донкіхотство, Дон-Кіхоти, Дон-Базіліо Бомарше, Станарель Мольєра, замоскворецький купець Островського, Обломов Гончарова, чехівські мужики, Платони Каратаєви, герой із «Записок божевільного» Гоголя, корпорація «странствующих полководцев» Щедрина, ідейні босяки Горького), що свідчить про високий культурний рівень і гарне знання мов і літератур.

Донцов вважав більшовизм суто російським явищем. Більшовики, на його думку, – це ті ж самі російські інтелігенти XIX ст., передусім слов'янофіли, перейняті ідеєю російського месіанізму. Змальовуючи Леніна, він використовує цілу палітру художніх засобів. Автор наголошує на релігійному характері фанатизму більшовиків, називає Володимира Ульянова «першоапостолом комуністичної церкви», перед буллами якого, як перед буллами Інокентіїв та Боніфаціїв королівські трони, мали падати трони впалих у гріх соціалістичних божків окциденту». Цікаве порівняння знаходить Донцов, називаючи Леніна «російським Торквемадою» [10, с. 97, 116].

Публіцист використовує яскраві художні засоби: «обильна тризна російським комуністичним крукам», «татарський інтелект», «татарський соціалізм», «псяча вірність божкам», «безіменні большевицькі садисти», «світова завірюха», «переляканий український Дон Жуан», «апостоли комунізму», «духовні босяки», «старий лакей московського лібералізму», «російська орда», «большевицький

експеримент», «неославізм свіжозачесаний та напарфумований», «есерівський Далай-Лама», «головний хамелеон партії», «гіпноз москвофільства». Зустрічається в Донцова й персоніфікація: «Франція горіла жадобою реваншу», «вибух війни знайшов нашу політичну думку на роздоріжжі», «нація спала летаргічним сном» тощо [10, с. 103–225]. Чільне місце в Донцова займають порівняння та влучні засоби сатири й іронії, які допомагають публіцистові розкрити очі українським політикам на те, що відбувається: інтелігенція схожа на «напудрованих циркових блазнів своїми дурними дотепами і скоками»; так званих «реформаторів світу» у їхній величі Донцов порівнює із «студентами з колосальними шевелюрами <...> Дивовижно обдерті вбрання, капелюхи, ніби з гардероби маломістечкового театру, сподні, перетягнуті очкурором, обличчя типово російські – розлізлі, часом лагідні, часом бестияльські, з фанатично блискучими від запалу або кокаїну очима, що світяться з дикою нетерпимістю і сектантською тупістю, атмосфера, дихаюча димом від розкиданих по долівці цигарок, змовами, бомбами і кров'ю» [10, с. 96, 134].

Автор знущається над російською гуманністю інтелігентів: «Жалість – це початок так званої гуманності, гуманність – це цілування з безносими мужиками і випускання на свободу «несчастненьких» бандитів і фальшувальників банкнотів», «інтронізація фізичного і морального каліцтва, інтронізація «торжествующей свиньи», урочисте вручення їй булави для суду над здоровими <...> для суду над ідеалом Окциденту, ідеалом сильного, здорового, гарного, ідеалом праці, інтелекту...» [10, с. 134–135]. Дісталось від нього багатьом «духовним батькам» – Толстому, Горькому, Мережковському, Арцибашеву, Скитальцю, Блоку. Донцов пише, що із західного слов'янства і українців у тому числі, російські політики зробили «панургових баранів, потоплених спритним Пантагрюелем в російським морі, а з нас першу вівцю, що показала б отарі шлях у безодню...» [10, с. 145]. Як бачимо, він використовує крилаті вислови, фразеологічні звороти; наведемо ще деякі: «Якими фіговими листками ця боротьба не прикривалася б <...> зміст справи від цього не змінився»; «Хто не мав царя в голові, мусів мати його на троні!»; «Цю засаду треба пам'ятати рівно ж Дон-Кіхотам всенародного братерства і міжнародного пацифізму»; «...ідучи на Голготу – мали роздвоєне сумління, чи правдивою дорогою йшли...» [10, с. 106–231]. Часто вдається автор до повторів, які, однак, є виправданими. Так, неодноразово вживає приказку «грабь награбленное» в іншому варіанті: «Грабь, дері шкуру, виварачивай наізнанку» – це лише спопуляризована формула диктатури пролетаріату» [10, с. 174].

Донцов дає влучне пояснення псевдоніму Леніна. Говорячи про шкідливість федерації, яка, на думку Донцова, «суперечить основній вимозі національної політики», він наводить приклад Австро-Угорщини, однак зауважує, що чисельне відношення у вимірній російсько-українській федерації було б приблизно 100:35. «На таку федерацію старі римляни, добрі правники, мали іншу назву. Вона там звалася *societas leonine*» (з лат. – левова дружба, тобто дружба з сильним, загрозливим) [10, с. 147]. Отже, публіцист використовує гру слів: «Ленін» і «leonine» – як підтекст, розуміючи більшовицького лідера як загрозу для України.

На думку Донцова, російські діячі не здатні зрівнятися з західними: «навіть на становищі героїв, вождів мас, як Кутузов або Ленін, пригадують вони не стільки немов з мармуру вирізьблені фігури великих вождів Заходу, скільки напівп'яних типів-ман'яків, що діють у трансі» [10, с. 127]. Натомість, закидаючи українській інтелігенції за її нездатність опанувати народний, селянський рух в його боротьбі проти російського імперіалізму, Донцов ставив за приклад саме вождя більшовиків, зазначаючи, що без нього «весь більшовизм лишився б однією великою пугачовщиною» [10, с. 238–239]. Гірко звучить його думка стосовно української нації: «В диму пожеарів, в морі крові, в нелюдським напруженні нервів і думки, коли за один місяць переживається досвід десятків літ, постає і формується українська нація, як в 1870 поставала нація німецька» [10, с. 239].

Немало художніх засобів містить інша робота Донцова – некролог «В. Ленін». В УРСР тоді не існувало можливості відкрито висловити свою позицію щодо

померлого вождя. О. Музичко зазначає, що комуністами насаджався культ релігійного поклоніння його особі як спосіб легітимації існуючого режиму. Тому завдання осмислення постаті людини, яка справила великий вплив на долю України, покладалося на інтелектуалів Західної України та еміграції [11].

Головні питання, на які звернув увагу Донцов, – сутність більшовицького бунту, значення діяльності Леніна та причини перемоги більшовиків у Росії та Україні. Автор також, як і в попередній аналізованій роботі, відслідкував характеристику майбутнього ладу, яку раніше дав Достоевський у романі «Беси», пророкуючи революцію «в ім'я рівності, заздристі і ... травлення». Саме у цьому, на думку Донцова, й полягає суть ленінізму «з його офіційною програмою – «равенством», з його движучою силою – «заздристю», з його правдивою метою – заспокоєнням найнижчих інстинктів юрби («травлення»), з його психологією збунтованого раба» [12, с. 322]. «Змішати все поетичне з болотом і опоетизувати проституцію і бандитизм, – ось ціль большевиків. «Ісповедь хулігана» – стала їх евангелією, «страна негодяев» (назви Єсенінських поем) – землею обітованою», – стверджує Донцов.

Ленін отримав безліч визначень від українського публіциста: «фанатик, що родився десь у Сибірії, в близькому сусідстві з колишнім Ханством Казанським» (натяк на татарське коріння), «дарвініст, але на казансько-російський спосіб: для нього боротьба за життя полягала не на виживанню здібніших, а на їх винищенню»; «варвар», в якому «було щось з того каліфа, що казав спалити Александрійську бібліотеку», «диктатор і папа большевизму», який «часто плував лянцет хірурга з ножом різника», «геній руйнації», який «понищив усі авторитети, але коли прийшов «час созідання», все скінчилося марним плагіятом»; нарешті – «кремлівський паралітик», «божевільний» [12, с. 323, 235–236, 330, 332–333]. Водночас Донцов вважає, що Ленін був теоретиком, який надав своїм ідеям стрункого звучання: «усіх у горі – він назвав «буржуазією», зараховуючи до неї й людей праці, коли вони мали лише чисті руки і не знали сороміцької лайки. Всіх на долі – він назвав «пролетаріатом», зарахувавши до нього фахових нероб, каторжників і повій, цілу Бакунинську «велику простонародну наволоч». Їх боротьбу назвав – «соціальною революцією», а «страну негодяев» – царством свободи і справедливості». Донцов наголошує й на безкомпромісності, «твердокаміності» вождя, говорить про його суперечності: «демофіл і диктатор, стремління ущасливити цілу людськість, усіх покривджених – з цинічною погордою до юрби» [12, с. 323–324, 331].

Автор категорично заявляє: «Прокляттям нашої історії є те, що ми не могли цьому збірникові невгасимого фанатизму, неугнутої енергії і чисто понтифікального почуття власної непомильності – не могли протиставити нічого рівновартного. Але все ж історія занотує колись у своїх анналах, що коли Ленін умер у Москві, то могилою ленінізму була Україна» [12, с. 333].

Отже, якщо Донцов виступає активним поборником українських національних інтересів, то Арцибашев свій публіцистичний талант спрямовує проти більшовицької Росії. Жовтневу революцію письменник не сприйняв. У «Записках писателя» він згадував: «Я, русский писатель, любящий свою родину искренно и просто, как любят родную мать, считал своим долгом не покинуть ее в годину тяжелых бедствий. Поэтому в течение шести лет, несмотря на опасности и лишения, я оставался в России, и перед моими глазами прошла вся эпопея большевизма, с ее безумным началом и бесстыдным концом». Тому в 1923 р. Арцибашев покинув Росію й емігрував у Варшаву, де прийняв польське громадянство й став учасником «Народного союза защиты родины и свободы». Саме у Польщі розпочалася нова, героїчна сторінка життя М. Арцибашева – життя, сповненого боротьби [8, с. 776]. Опинившись у Варшаві, він категорично заявив: «...отныне впредь до падения большевиков я больше не романист, не новеллист, не драматург, а только публицист, политик и трибун-патриот» [13, с. 337]. У листі до Б. Савінкова 1924 р. Арцибашев стверджував, що ще в Росії намітив «Свободу» як єдиний орган, у якому зможе працювати. Разом із Філософовим Арцибашев редагував газету «За свободу!». Девіз видання – «За Родину и Свободу!».

Цими ж словами увінчаний і надгробок Арцибашева у Варшаві. З самого моменту заснування газети її політичним кредо був і залишався непохитний антибільшовизм, установка на активні методи боротьби, включаючи терор.

На перше місце в його літературній діяльності виходить публіцистика. З 26 вересня 1923 р. по 11 лютого 1927 р. Арцибашев опублікував більше сотні матеріалів під рубрикою «Записки писателя» і завоював славу відомого публіциста. У нарисі «Жгучий вопрос» він свідчив: «Я покинув родину не из страха перед террором, не потому, что боялся голодной смерти, не потому, что у меня украли имущество, и не потому, что я надеялся здесь, за границей, приобрести другое... Я покинул родину потому, что в ней воцарилось голое насилие, задавившее всякую свободу мысли и слова, превратившее весь русский народ в бессловесных рабов <...> Я покинул родину <...> чтобы самому не быть рабом» [13, с. 361–362]. Він пояснював своє ставлення до більшовицького режиму, який не дав можливості працювати на батьківщині: «Я писатель, и голос мой – голос писателя. Когда писателю негде писать, он молчит» [13, с. 337].

Головним завданням, яке ставив перед собою Арцибашев, була дискредитація більшовицької влади та заклик до помсти як громадян Росії, так і емігрантів. Саме тому представники радянської влади – головні персонажі його публікацій. У багатьох нарисах публіцист згадує Леніна («Завоевания революции», «Последний царь», «У красного корыта»). На річницю його смерті Арцибашев написав розгромну роботу «Смерть Ленина». «Ни нашествие Батые, ни кровавое безумие Иоанна не причинили России такого вреда и не стоили русскому народу столько крови и слез, как шестилетняя диктатура красного вождя», – писав Арцибашев [13, с. 285]. Письменник шукає відповідь на питання, ким же була ця людина: «величайшим гением» чи «величайшим преступником нашего времени»? Його ставлення до лідера більшовиків деякою мірою схоже з донцовським, однак, на відміну від нього, про позитивний вплив вождя у публіцистиці Арцибашева не йдеться. У зображенні Леніна російський автор застосовує численні перифрастичні звороти. Так, за його словами, Володимир Ульянов – «сумасшедший вождь», «сухой теоретик», «величайший преступник», «моральный идиот», «полутруп», «гениальнейший пройдоха». Автор гіперболізує божевілья Леніна і говорить, що Росією фактично правила психічно нездорова людина: «Нужен был человек, который бы дерзнул на все. Которого не остановили бы ни моря крови, ни горы трупов, ни реки слез <...>. Таким человеком мог быть только сумасшедший, и судьба послала его. С вечно хитрой улыбкой помешанного, с полуразрушенным мозгом, с неудержимостью безумного и животным лукавством идиота...» [13, с. 292]. Як бачимо, автор помічає й обігрує одну із деталей зовнішності лідера більшовиків – посмішку. Арцибашев додає до неї епітет і, як результат, отримує функціональну картинку, тобто завдяки виокремленню зовнішніх рис дає психологічну характеристику.

Автор виражає відкрити зневагу та ненависть до влади – «кучки коммунистических диктаторов», «помеси прогрессивного паралитика с уголовным преступником», «палачей моего народа», «духовных растлителей многих поколений», «кровавых звереньшей». Арцибашев обгрунтовує тезу про прихід до влади нікчемних і жорстоких людей. Він пояснює це соціальним статусом революціонерів і говорить, що революцію творила «сравнительно незначительная толпа распропагандированных солдат и рабочих, агенты враждебной страны, дезертиры и уголовные преступники», яким вдалося силою демагогічного слова використати невдоволення народу [13, с. 180].

Показуючи радянську владу, Арцибашев, як і Донцов, обігрує популярну фразу «грабь награбленное». Саме вона, на його думку, найточніше виражає спосіб її існування. Зображуючи більшовицьку владу, він часто звертається до образів тваринного світу. Як приклад – епізод про смерть Держинського та пограбування його сім'ї: «... еще не успело остыть тело Держинского, как у его родственников был произведен обыск и отобрано огромное количество ценностей <...> Это совершенно

то же, что происходит в волчьей стае, ибо, как известно, волки всегда набрасываются на труп павшего товарища и пожирают его» [13, с. 450]. Про переважання у них тваринного начала над людським підтверджують фрази: «большевики налетели на него, как мухи налетают на кровоточащее израненное тело», «оппозиция поджала хвост, а сталинцы спрятали когти» [13, с. 419, 475].

Арцибашев наводить факти про терор та знищення народу. Але замість співчуття, він усі сили витрачає на відкриті заклики до активних дій. У роботі «Наш третий клад» він стверджує: «Без ненависти ко злу невозможна любовь к добру. Кто не умеет ненавидеть, тот не научится любить» [13, с. 308]. Народ, як і у Донцова, показаний як велика безлика маса. Окремі персонажі з'являються лише в листах, але і вони сприймаються як виразники загальної ідеї. Автор пише про тотальне знищення індивідуальності. На його думку, страх перед більшовиками зробив усіх людей однаковими. Образливими епітетами на кшталт «глупое быдло», «полудикая невежественная народная масса», «материал для коммунистических экспериментов» він намагається розбудити в народі злість. Народ постає німим свідком кривавих діянь більшовиків. Йому залишається лише пристосовуватися до існуючої ситуації, щоб зберегти життя. Саме цю рису російського народу автор ілюструє фразою: «Подлец человек ко всему привыкает» [13, с. 195]. Нагадаємо, що схожі думки щодо ставлення до народу висловлював і Донцов, говорячи про «духовних босьяків», зокрема, Леніна та його партію, які «дивляться на мужика, як дивився на нього колишній барін, як на матеріал для політичних експериментів». Український публіцист писав про «побоже бажання» російських соціалістів та їхніх українських «підніжок» у боротьбі з «кулаками і куркулями» мобілізувати «сільських «паливодів і горлорізів», збираючи під свій стяг під терміном «деревенской бедноты» злодіїв, конокрадів та інші знищені екзистенції» [10, с. 174].

В описі післяреволюційного життя в Росії Арцибашев використовує слова, які можна вважати крилатими: «оставшиеся в живых не были счастливее погибших» («Показания по делу Конради») [13, с. 184]. Картини, які постають перед нашими очима, з одного боку, вражають своєю жадливістю, з іншого – дають змогу оцінити публіцистичний талант Арцибашева. Він із мікроскопічною точністю розглядає недоліки тогочасного суспільства, звертає увагу на найменші деталі: «города превратились в кучи обледенелых развалин, среди которых, кутаясь в последние лохмотья, покрытые грязью и паразитами, копошились люди, голодом, холодом и страхом доведенные до последних пределов отчаяния, до потери человеческого образа» [13, с. 182]. Публіцист хвилюється, що більшовики підірвали моральне здоров'я нації, особливо молоді: «Едва ли не вся молодежь погибла безвозвратно. Она уже никогда не станет на путь нормальной трудовой жизни. Она отравлена навсегда <...>. Перевоспитать ее невозможно. Терпеть нельзя. Ее можно только физически уничтожить» [13, с. 472]. Письменник розуміє, що такою категоричністю він накликає на себе нападки критиків і звинувачення в сепаратизмі, але по-іншому писати не може, бо його головна мета – у будь-який спосіб привернути цікавість до соціальних проблем Росії.

Велику роль відводить Арцибашев емігрантам, у яких вбачає головну силу боротьби проти більшовицької влади. Він говорить, що російський чорнозем ще зберігся під пластом радянського бруду. Потрібно засіяти його зернами старої російської культури, які повинні зберігати вигнанці. Автор розвиває свою думку і приходиться до висновку, що еміграція – не організована сила, а розпорошена світом купка боягузів, які втекли від небезпеки, тобто біженці. Це «люди, не примирившиеся с известным в России порядком, не имеющие в нем места и покидающие родину только под давлением необходимости». Саме на таких робить ставку Арцибашев, але підкреслює, що еміграція пішла двома шляхами. Одні розслабилася під крилом добрих сусідів, знайшовши тепле місце, і про них він висловлюється символічно: «Есть миллионная масса какой-то безличной и бессмысленной воблы, которая ищет спокойного, тихого затона, где она могла мирно и невозбранно метать свою икру».

Автор помічає, що вони поведуться так, наче ніякої батьківщини не існує. Арцибашев саркастично висловлюється про аморфність вигнанців: «Конечно, что и говорить, на чужбине не то что дома!.. Дома не в пример лучше. Но раз дома засели какие-то разбойники, то черт с ним, с таким домом! Кусочек хлеба везде найдется...». Автор не задоволений діями суспільно-активних емігрантів – Мілюкова, Струве, Кускової. Він зазначає, що їхня діяльність незлагоджена, внаслідок чого вони не можуть навіть організувати з'їзд «Зарубіжної Росії». Один із найактивніших громадських діячів серед еміграції Мілюков лише критикує «білий рух» та його методи, а сам нічого не пропонує. Інші непомітно для себе переходять на бік більшовиків, обдурені хитрою пропагандистською політикою СРСР [13, с. 266–270]. Арцибашев знає: доки в Росії панує більшовизм – дорога додому емігрантам зачинена. Своїми публікаціями він намагається мобілізувати сили зарубіжної Росії, щоб очистити батьківщину від «залишків більшовицької нечисті». «Кто бы ни был русский эмигрант – писатель, ученый, студент, генерал, спекулянт или рабочий – он должен понимать, что без родины он прежде всего – не человек», – такий категоричний висновок робить публіцист у нарисі «Эмигрантская воля» [13, с. 265].

У боротьбі за національну ідею Донцов також звертається до соціальної аналітики. З позицій національного ідеалу публіцист аналізує соціальні сили й дає нищівну, але справедливую оцінку українській політичній еліті революційного періоду: «Не маючи виробленої програми всередині, ні щодо того, на якому класі спирати державне будівництво, ні вміння єднати одною, не класовою і не національною, а державницькою ідеологією всі національні країни в одну націю під прапором одного державного ідеалу, українство не могло досягти консолідації внутрішніх сил краю» [10, с. 228].

Якщо Донцов аналізує причини поразки української революції 1917–1920-х рр., говорить про внутрішню неорганізованість українського соціуму й намічає програму дій щодо визволення України, яка полягає перш за все у відділенні від Росії, то Арцибашев часто пише про помсту: «Наш третий клад – святая мечь». Він не приховує, що його головна мета – вплинути на людей, схилити їх на свій бік у будь-який спосіб. Він пише: «Я кричу, язвлю, бранюсь, но делаю это совершенно сознательно, чтобы вызвать протест» [10, с. 436]. Свою емоційність і категоричність письменник пояснює так: «Мы находимся сейчас в таком положении, когда надо просто кричать, и чем громче, тем лучше» [10, с. 486]. І якщо сучасники письменника звертали головним чином увагу на антибільшовицький характер його публіцистики, то нинішні дослідники – на терористичній спрямованості. Червоною стрічкою проходить думка про еміграційний екстремізм у виступах Д. Зубарева («Красная чума» и белый терроризм», 1996), К. Чистякова («Идеологи эмигрантского экстремизма», 1998) та інших.

У публіцистиці Арцибашева поєднані різні художні засоби. Його творам характерне метафоричне мовлення та велика кількість оригінальних епітетів, які дозволяли письменнику описати реалії постреволуційного життя в Росії. Більшість епітетів («эмигрантское болото», «шкурный инстинкт», «красные звереныши», «бардачная философия», «литературная проституция», «красные отбросы», «человеческая сволочь», «коммунистический рай», «грязный нэп») показували більшовицьку владу в негативному світлі та спонукали жителів Росії та емігрантів до дії. Взагалі для Арцибашева-літератора характерне звернення до фактів, що сприймаються органами чуттів людини: «окровавленное тело России», «кровавая зыбь», «кровавые революции», «зловоние могилы», «вонь человеческой падали».

Детального аналізу потребує метафоричний склад авторських текстів, за допомогою якого автор часто простежує ототожнення Росії та більшовицької влади з хворим людським тілом. Наприклад, «большевицкая власть – полусгнивший струп, который задерживает правильное восстановление здоровых тканей», «растерзанное, окровавленное тело России» [13, с. 192, 221, 419]. Також для створення почуття огиди і негативності навколо ненависної автору радянської влади, при побудові метафор він

знаходить спільні риси комуністів і найнеприємніших представників фауни. Так, Ленін, на його погляд, править Росією «с жестокостью насекомого» [13, с. 289]. До цієї когорти публіцист відносить представників нової влади, знаходячи для них найрізноманітніші порівняння: вони «ядовиты, как змеи и свирепы, как волки», «нэпманские пьявки высасывают все соки с трудового народа», «большевики нелетели на него, как мухи налетают на кровоточащее израненное тело, и перенесли на него личинки ядовитых чужих идей, вызвали в нем гнойный процесс» [13, с. 223, 252, 289].

Щодо радянських письменників, то Арцибашев, намагаючись передати їх творчу скутість, використовує образ зв'язаних крил: «писатели находятся под страшным гнетом, их рты закрыты, крылья связаны» [13, с. 423]. Комуністичних лідерів автор порівнює з єдиним безкрилим птахом, який від небезпеки ховає голову в пісок: «подобно страусу прячут голову под крыло спасительных псевдонимов – Троцких, Каменевых, Зиновьевых» [13, с. 285].

Автор досить неоднозначно описує емігрантів. З одного боку, вважає їх хранителями російської ідеї, живим джерелом, яке очистить своєю водою Росію від більшовицького бруду, а з іншого – говорить про них як про «вонючее эмигрантское болото», «цыганствующее племя», «скот бессловесный» тощо. Продовжуючи тему використання тваринного світу в побудові метафор, не можна не зазначити, що Арцибашев часто звертається до морського середовища. Так, одним із найяскравіших образів є емігрантська вобла. Щоб передати аморфність та слабкість вигнанців, публіцист пише: «есть миллионная масса какой-то безличной и бессмысленной воблы, которая ищет тихого, спокойного затона, где бы она могла метать свою икру» [13., с. 266].

Стан російського народу він також показує через використання образу моря: «взбаламученное народное море немедленно <...> войдет в свои берега» [13, с. 485]. Автор з метою посилення яскравих характеристик поєднує світ фауни та кліматичні катастрофи: «...большевицкая буря перевернула наш корабль вверх дном, и все эти ракушки и пыльныеки...то бишь, слизняки, очутились наверху» [13., с. 206].

Окрім епітетів і метафор, у статтях Арцибашева зустрічаються постійні авторські символи: килька, черемха. Він використовує багатозначні образи, за якими приховується конкретний та асоціативний зміст, тобто окрім прямого мають ще й додаткове значення. Знову ж таки письменник не забуває морської тематики. Одним із таких образів-символів є славнозвісна ревелська килька. З одного боку, описується конкретна ситуація, коли з метою створення ажіотажу навколо нового товару (риби) газетярі застосовують цікаву рекламу. Водночас за цим фактом ховається зміст іншого рівня (очікування революції). Як бачимо, ототожнюється, здавалося б, непов'язане: ревелська килька і революція. Єдине спільне у них – склад «ре». Але це лише на перший погляд. Сумніви автор розвіює єдиною фразою: «Вместо революции, богини во фригийском колпачке, оказалась вонючая, разложившаяся килька» [13, с. 245]. Ще одним яскравим символом у публіцистичній спадщині Арцибашева стала черемха. Саме так, «Черемуха», автор назвав другу частину збірки своїх статей. Ця рослина, окрім конкретного предметного змісту, є носієм рис явища з іншої сфери. Так, він уособлює черемху перш за все з молодістю та її вічними цінностями: красою, любов'ю, піднесеністю. Міркуючи на морально-етичні теми, автор стверджує: «Под наносной большевицкой грязью, под тяжелым сапогом чекиста, а черемуха цветет и будет цвезть» [13, с. 494].

У статтях Арцибашева зустрічаємо несподівані порівняння. Наприклад, СРСР він називає «наскоро и кое-как сколоченный сумасшедший дом», про емігрантів пише: «мы обречены чувствовать себя оторванными, одинокими <...> ничуть не лучше собаки, в ночь, дождь и холод, выгнанной на улицу» [Арц., с. 360], про російський народ говорить, що він «превратился в навоз, годный только для удобрения почвы для какой-то чужой культуры» [13, с. 487]. Про розкол у лавах партії та незрозумілість політичних пріоритетів читаємо: «Осторожно, как человек, входящий в холодную воду, они (коммунисты) нащупывают, на кого ставят» [13, с. 453].

Публіцистика Арцибашева несе в собі велике емоційне навантаження. Злободенність охоплених тем, імперативність тез та активна присутність автора на сторінках публікацій зумовила використання сарказму, тобто гнівних насмішок над соціальними вадами з метою їх викорінення. Об'єктами викриття публіцист робить як окремих осіб, так і суспільні явища. Як зазначив автор у статті «С чертом или без оного», він підкоряється «своей непобедимой способности видеть смешное даже и сквозь трагичное» [13, с. 343]. Часто цей вид сатиричного зображення автор застосовує для характеристики своїх колег-публіцистів. Особливо смішним видається його спілкування з пані Кусковою. Її непрофесійну критику, поверхове бачення ситуації, упереджене ставлення до Арцибашева і стає предметом насмішок. Наведемо деякі приклади. По-перше, незважаючи на непрості взаємини з цією жінкою, Арцибашев з іронічною повагою називає її «почтенная публицистка», «госпожа Кускова», «милая дама», «дорогая моя» [13, с. 333, 258]. По-друге, автор активно використовує риторичні запитання на кшталт «зачем так наглядно демонстрировать, что больше нечего сказать»? Її послання він називає «філіпіками» або «выстрелами из тяжелого орудия», але через кілька абзаців доводить, що вони лише «дамская болтовня». Зустрічаємо також такі характеристики публіцистичних виступів пані Кускової: «вспомнила бабушка, как была девушкой», «она не полемизирует, а критикует лично меня». Про її непослідовність він говорить: «зачем г-же Кусковой понадобилось приставить голову к плечам, когда между ними имелась, по всем законам природы довольно длинная шея» [13, с. 192]. Врешті-решт публіцист робить висновок: «Но ведь по существу возражать трудно, грязью мазать гораздо легче, а потому г-жа Кускова не брезгает ни болваном, ни чушью, ни сплетней <...> в ее статьях нет ничего кроме моих же цитат» [13, с. 257].

Від початку до кінця заповнена викривальним гумором Арцибашева стаття «Красно-бурые соболя», присвячена проблемам радянської літератури. Автор застосовує метонімію: під загальними поняттями «соболя» або «пильняк» ховаються цілком реальні особи (Андрій Соболя та Петро Пільський). Апелное письменник і до класика: «...еще Гоголь говорил, что стоит где-нибудь поставит памятник, так сей час же туда всякой дряни нанесут». Автор робить категоричний висновок, що біля величного пам'ятника російській словесності такої «дряни» зібралось багато. Він нещадно таврує продавних письменників, зокрема псевдогеніальність Ігоря Северяніна: «До тебя стать гением было очень трудно. Байроны и Шекспиры по сто лет ждали этой чести». Пристосуванство Маяковського описує так: «...как ни громко ржал Маяковский, но и он не вывез». «Соболями» називає публіцист письменників, які за надбавку до пайка та «тепле місце біля радянського корита» погодилися співати оди кривавій революції. Автор випрацьовує чітку ієрархію: Максим Горький та Валерій Брюсов – «матерые, пушистые звери», але Брюсов швидко полиняв, а Горький виявився не соболям, а просто скунсом. Олександр Блок, за характеристикою автора, «пушистый грациозный зверек, который отказался от пищи и помер» [13, с. 213].

Для досягнення кращого ефекту Арцибашев цитує літературні перли більшовицьких письменників, як-от: «Любуется Дунька на солнца красного заход, а в животе шевелится Ваньки рыжего приплод» [13, с. 211]. Узагальнює автор розповідь про стан радянської літератури тепер уже крилатою фразою «велика и обильна литературная проституция».

Щодо фразеологізмів, то вони використовуються як у стандартному, незміненому вигляді, так і в трансформованому. Незмінені стійкі сполучення слів використовуються рідше, ніж трансформовані. Нам вдалося знайти такі: «протягивать ножки по одежке», «высасывать из пальца», «на тебе, Боже, что нам не гоже» [13, с. 450, 481, 357]. До речі, саме використання фразеологізмів вказує на український менталітет Арцибашева, адже наведені приклади мають точно такі ж відповідники в українській мові. Частіше трапляються трансформовані фразеологізми. Автор застосовує різноманітні способи видозміни. По-перше, в тексті поєднується з метою створення каламбуру фразеологізм і вільне словосполучення: «это хуже, чем делить

шкуру неубитого медведя, ибо так есть хоть одна известная величина – медведь» або «не хлебом единым жив человек, одним восстановлением экономического благосостояния не прельстишь» [13, с. 480, 455]. По-друге, автор використовував заміну однієї складової фразеологізму іншою, більш характерною для тогочасних реалій: «по щучьему велению, по сталинскому хотению», «вожди гадают на кофейной гуще», «тяжкое положение власти, под которой горит земля» [13, с. 455, 453, 460].

Висновки. Стиль «Записок писателя» Арцибашева та публіцистики Донцова зумовлений войовничою позицією авторів. Обом авторам притаманні динамізм думки, в'їдлива іронія, певна тенденційність, велика кількість художніх засобів – епітети, метафори, яскраві порівняння, фразеологічні звороти, пристрасна аргументація, особлива енергетика письменника-патріота. Характерний для кожного письменника публіцистичний стиль зумовлений активно-діяльнісною позицією авторів та бажанням донести її до народу. Переконливі аргументи, влучні й чіткі висновки письменників спонукали до дії. Інша річ – світоглядні позиції: Донцов – послідовний і непримиримий український націоналіст, Арцибашев – переконаний монархіст. Творчість українського й російського публіцистів варта уваги істориків літератури, яких чекає безліч наукових знахідок у царині компаративних студій.

COMPARATIVE DISCOURSE: ARTISTIC JOURNALISM OF DMYTRO DONTSOV AND MYKHAILO ARTSYBASHEV

*I. Zhylenko, Doctoral Candidate
Kamyanets-Podilsky Ivan Ohienko National University
Ohienko St, 61, 32300, Ukraine
E-mail: ariadna.irina365@gmail.com*

At the thematic level of comparative studies, the peculiarities of artistic journalism of writers of the interwar twentieth anniversary period – the Ukrainian Dmytro Dontsov and the Russian Mykhailo Artsybashev, whose creativity has long been on the margin of literary science, is being explored.

The article outlines the main thematic horizons of the authors, which consist in solving relevant issues of contemporary reality related to political issues, art and emigration. The common and distinct dominants of their small prose of the 1920s – D. Dontsov's essays and M. Artsybashev's "Writer's Notes" have been characterized here.

It is found out that the style of artistic journalism of the Ukrainian and Russian artists is related to their militant position and the desire to bring it to the audience. Artsybashev and Dontsov are characterized by dynamism of thought, curling irony, certain tendentiousness, passionate argumentation, a large number of artistic means, and a special power of the writer-fighter. The journalistic style, typical for each of them, corresponds to the active position of the authors. Convincing arguments, accurate and clear conclusions of the writers encouraged compatriots to act. Another thing is the artists' worldview: Dontsov is a consistent and irreconcilable Ukrainian nationalist, and Artsybashev is a monarchist.

Keywords: *artistic journalism of Artsybashev and Dontsov, power of the writer-patriot.*

КОМПАРАТИВНЫЙ ДИСКУРС: ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ПУБЛИЦИСТИКА ДМИТРИЯ ДОНЦОВА И МИХАИЛА АРЦЫБАШЕВА

*И. Р. Жиленко, докторант,
Каменец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенко,
ул. Огиенко, 61, г. Каменец-Подольский, 32300, Украина;
E-mail: ariadna.irina365@gmail.com*

На тематологическом уровне компаративистики исследуются особенности художественной публицистики украинского писателя Дмитрия Донцова и русскоязычного автора Михаила Арцыбашева периода межвоенного двадцатилетия, творчество которых долгое время было предано забвению.

В статье определены основные тематические горизонты авторов, заключающиеся в решении актуальных вопросов современности, связанной с политическими вопросами, тематикой искусства и эмиграции. Выявлено общие и отличительные доминанты их произведений малой прозы – очерков Д. Донцова и «Записок писателя» М. Арцыбашева 1920-х годов.

Подчеркивается, что стиль художественной публицистики украинского и русского художников обусловлен их воинственной позицией и желанием донести её до аудитории. Арцыбашеву и Донцову присущи динамизм мысли, едкая ирония, некоторая тенденциозность, страстная аргументация, особая энергетика писателя-борца, использование большого количества художественных средств. Характерный для каждого из них публицистический стиль соответствует активно-деятельностной позиции авторов. Убедительные аргументы, точные и четкие выводы писателей побуждали соотечественников к

действию. Другое дело – мировоззренческие позиции художников: Донцов – последовательный и непримиримый украинский националист, Арцыбашев – убежденный монархист.

Ключевые слова: художественная публицистика Арцыбашева и Донцова, энергетика писателя-патриота.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Квіт С. М. Дмитро Донцов. Ідеологічний портрет: Монографія. / С. М. Квіт – ВЦ «Київський університет», 2000. – 260 с.
2. Гиппиус З. «По Арцыбашеву» // Арцыбашев М. П. Записки писателя (1907–1927). Дьявол / Сост., автор вступ. статьи и примеч. Т. Ф. Прокопов. – М. : НПК «Интелвак», 2006. – С. 724–727.
3. Дашкевич Я. (Дмитро Донцов і боротьба навколо його спадщини // Донцов Д. Геополітичні та ідеологічні праці. – Львів : Кальварія, 2001. – С. 7–19.
4. Маланюк Є. Книга спостережень. Статті про літературу. / Є. Маланюк – К. : Дніпро, 1997. – 430 с.
5. Баган О. Поміж містикою і політикою (Дмитро Донцов на тлі української політичної історії 1-ї половини ХХ ст.) // Донцов Д. Геополітичні та ідеологічні праці. – Львів : Кальварія, 2001. – С. 23–63.
6. Рог В. Замість передмови // Донцов Д. Заповіт Шевченка. – Суми, 1996. – С. 3–4.
7. Жиленко І. Р. М. П. Арцыбашев і його роман «Санін»: Навчально-методичний посібник / І. Р. Жиленко – Суми: Вид-во СумДУ, 2007. – 174 с.
8. Философов Д. В. Речь, произнесенная 7 мая 1927 года на вечере памяти М. П. Арцыбашева // Арцыбашев М. П. Собр. соч.: В 3 т. – М. : Терра, 1994. – С. 773–779.
9. Янів В. Донцов Д. // Енциклопедія українознавства. – Т. 2. – 1994. – С. 575–576.
10. Донцов Д. Твори. Том 1. Геополітичні та ідеологічні праці / Д. Донцов – Львів : Кальварія, 2001. – 488 с.
11. Музичко О. С. Рецепція постаті В. Леніна та лєнінізму в ідейній спадщині Дмитра Донцова. – Режим доступу : <http://www.stattionline.org.ua/histori/114/21414-receptiya-postati-v-lenina-ta-leninizmu-v-ideijnij-spadshhini-dmitra-doncova.html>
12. Донцов Д. В. Ленін // Літературно-науковий вісник. – 1924. – Т. 82(83). – С. 322–333.
13. Арцыбашев М. П. Записки писателя (1907 – 1927). Дьявол / Сост., автор. вступ. статьи и примеч. Т. Ф. Прокопов. – М. : НПК «ИНТЕЛВАК», 2006. – 792 с.

REFERENCES

1. Kvit S. M. (2000). *Dmytro Dontsov. Ideolohichniy portret: Monohrafiia*. Kyiv, Ukraine.
2. Gippius Z. (2006). «Po Artsybashevу», *Artsybashev M. P. Notes of a Writer (1907–1927)*. Devil, Moskow, Terra, NPK «YNTELVAK», pp. 724–727.
3. Dashkevych Y. (2001). Dmytro Dontsov and the struggle around his legacy, *Heopolitychni ta ideolohichni pratsi*. Lviv, Ukraine, pp. 7–19.
4. Malaniuk Ye. (1997). Book of observations. Articles about literature. Kyiv, Ukraine.
5. Bahan O. (2001). *Between Mysticism and Politics (Dmytro Dontsov against the background of the Ukrainian political history of the first half of the 20th century)*, Dontsov D. Geopolitical and ideological works. Lviv, Ukraine, pp. 23–63.
6. Roh V. (1996). *For the Preface*, Dontsov D. The testament of Shevchenko, Sumy, pp. 3–4.
7. Zhylenko I. R. (2007). M.P. Artsybashev and his novel "Sanin": educational and methodical manual, Sumy, Ukraine.
8. Filosofov D. V. (2006). Speech, spoken on May 7, 1927 at the evening of the memory of M. P. Artsybashev, *Artsybashev M. P. Notes of a writer (1907–1927)*. Devil, Moskow, Terra, NPK «YNTELVAK», pp. 773–779.
9. Ianiv V. (1994). Dontsov D., *Entsyklopediia ukrainoznavstva*, T. 2, pp. 575–576.
10. Dontsov D. (2001). *Tvory*. Tom 1. Heopolitychni ta ideolohichni pratsi, Lviv, Ukraine.
11. Muzychko O. Retseptsiia postati V. Lenina ta leninizmu v ideijnij spadshchyni Dmytra Dontsova. – Retrieved from: <http://www.stattionline.org.ua/histori/114/21414-receptiya-postati-v-lenina-ta-leninizmu-v-ideijnij-spadshhini-dmitra-doncova.html>
12. Dontsov D. (1924). V. Lenin. *Literaturno-naukovy visnyk*, T. 82(83), pp. 322–333.
13. *Artsybashev M. P. (2006). Notes of a Writer (1907–1927)*. Devil, Moskow, Terra, NPK «YNTELVAK».

Надійшла до редакції 10 вересня 2018 р.